

Nicholas Tempelfeld of Brzeg's two redactions of *Principium in Tractatum Petri Hispani**

Maciej STANEK**

ABSTRACT

Nicholas Tempelfeld of Brzeg (ca. 1400–1471) was a distinguished Silesian figure among the scholars of the University of Krakow: he was a professor of theology educated there, a dean of the Faculty of Arts, a canonic of St. Florian's Chapel, a preacher in St. Mary's Church in Krakow and St. Elisabeth's Church in Wrocław, and even a politician, if we may call the author of the treatise against Czech king George of Podiebrad so. His philosophical output remains unknown since he seems to have written a single commentary on Aristotle (*Parva naturalia*) and is to be discovered on the basis of research into his university sermons. The paper presents the edition (preceded by a substantial introduction) of two redactions — a draft and a proper redaction — of such a sermon: his opening lectures on *Summulae logicales* by Peter of Spain, composed during his activity at the University of Krakow. The draft consists of several *notabilia* only, dealing primarily with some general problems concerning logic. The proper redaction is a deeply elaborated introduction to Peter's work, that — according to Nicholas — should be entitled: *The treatise by Peter of Spain dealing with the argumentation and some other things relating to it, compiling views of the other philosophers, composed because of the love for young students to these students obtain the way of argumentation, as well as the possibility to discern the truth from the false*. It contains the recommendation of logic, some general logical problems, like the causes and subject matter of commented text, and the *accessus* to the first part of the *Tractatus*. Both versions of the sermon are preserved in Ms. Wrocław, University Library, cod. I Q 380.

KEYWORDS

University of Krakow; university sermon; opening lecture; *Summaries of logic*; philosophy of the 15th century

* The paper results from the research conducted in the frame of the project *Źródła doktrynalne nauczania ars vetus na Uniwersytecie Krakowskim w I połowie XV wieku. Część I — Kategorie*, financed by Polish Ministry of Science and Higher Education (at present the Ministry of Education and Science); ID: 11H 13 0665 82.

** Ph.D., assistant professor, Institute of Philosophy, University of Silesia in Katowice.
E-mail: maciej.stanek@us.edu.pl.

Nicholas¹ Tempelfeld of Brzeg (ca. 1400–1471) was a distinguished Silesian figure among the scholars of the University of Krakow: he was a professor of theology educated there, a dean of the Faculty of Arts, a canonic of St. Florian's Chapel, a preacher in St. Mary's Church in Krakow and St. Elisabeth's Church in Wrocław, and even a politician, if we may call the author of the treatise against the Czech king George of Podiebrad so.² However, first of all, he was the author of several important philosophical works. The most influential among them seems to be his enormous commentary on the *Parva naturalia* (that also includes two minor works: *De motu cordis* and *Physiognomia*).³ However, this can be claimed while considering only his teaching output. We believe he had a more significant impact, not while teaching a given book but when preaching to students, e.g. during the opening lectures. These lectures allowed him to express his views freely and embellish them with many digressions and the whole of his erudition. Currently, most of his views remain unknown and await to be revealed after analysis of his university sermons.⁴ One such sermon is his *Principium in 'Tractatus' Petri Hispani*, preserved in Ms. Wrocław, University Library, cod. I Q 380.⁵

We can find two redactions of the *Principium* in the codex: a draft (ff. 183r–183v) and its proper (yet unfinished) version (ff. 184r–187v).⁶ Unfortunately, we cannot propose any specific time for their composition, and we can only say that Nicholas wrote them during his activity at the University of Krakow, i.e. before 1454.

¹ I would like to thank Monika Mansfeld for all her help: a fresh approach, long-lasting discussions on the Nicholas and all around, as well as for friendly motivation.

² For Nicholas' up-to-date biography that includes most of the literature references, see: Kaliszuk *et al.*, 2019: 595; also see: *CAC*, 2022. For the biography referencing studies back to 1900, see: Drabina, 1969: 185–186; Schmilewski, 2016: 25–26. For Nicholas' connection with other Silesian scholars and preachers, see: Jujeczka, 2006.

³ The commentary is the only known work by Nicholas on Aristotle. It is preserved in two manuscripts belonging to the collection of the Jagiellonian Library in Krakow: BJ 1903 and BJ 2100 (see: Markowski & Włodek, 1974: 78–79, 105–106, 110, 113, 194). This text was transformed into a kind of manual written as a *puncta*-commentary that is preserved in Ms. BJ 1946; for its edition see: Anonymus, 2018: 301–317; also see: Stanek, 2018: 289–300.

⁴ For a detailed list of Nicholas' writing, including modern literature references, see: Kaliszuk *et al.*, 2019: 595–600. For the first catalogue of Cracovian university sermons, see: Kowalczyk, 1970.

⁵ For the description of the codex itself and some of its contents, see: Kowalczyk, 1999: 109–114. Francis Kreysewicz of Brzeg's *Recommendatio licentiautorum in artibus* is a work contained in this manuscript that has been edited and translated into Polish (Franciscus Kreysewicz de Brega, 2011: 171–199) and that became the subject of a separate study (Domański, 2011: 149–170).

⁶ It is worth noting that the draft, as far as we know, has not yet been mentioned in any study.

THE OVERVIEW OF THE CONTENTS OF TWO REDACTIONS
OF NICHOLAS' *PRINCIPIUM*

Nicholas' draft consists of several *notabilia* only. In general, they all rather concern logic than Peter of Spain's *Tractatus* itself. They deal with the division of philosophy and logic, the order of learning, as well as some definitions of logic, namely by Boethius, Isidore of Seville, William Ockham and Marsilius of Inghen. The only mention of Peter of Spain's work is that it is a part of a linguistic or rational philosophy (*sermocinalis vel rationalis*).⁷

The full version of the *Principium* is much more extensive and elaborated, and we can divide it into six parts. The first one is a standard recommendation of logic, which as a *thema* has a sentence ascribed to Averroes: "Many ancients fell into inexcusable errors because of their ignorance of logic". As Nicholas claims, it expresses both damnable and noxious inexperience in logic and commendable cognition and the use of logic.⁸ Both of them he supported with some syllogisms and authorities: Aristotle, Boethius, Algazel, Alfarabii, Averroes, Albert the Great, Alexander (Aphrodysias?) and Seneca (as he thinks, as the quoted sentence was indeed taken from Simplicius).⁹

In the sermon's second part, Nicholas elaborates on some divisions and definitions of logic, e.g. by Boethius and Marsilius of Inghen. He presents several opinions on them but does not seem to prefer any. This part finishes without any conclusion or a reference to Peter of Spain but only with the statement that any other definitions of logic, as well as its division into old and new ones, are evident by themselves.¹⁰

The third part is devoted chiefly to the causes of Peter of Spain's *Tractatus*. What seems to be significantly interesting is Nicholas' initial nominalist approach to the causes. By causes, he does not mean any real cause, but rather general (or even the most general) terms that signify the actual (*ad extra*) causes.¹¹ Thus, asking about four causes of knowledge is seeking the terms that are an effect of the division of the term "cause" itself.¹² On the other hand, while describing the four causes of *Tractatus*, he presents much more realistic views and does not speak about the terms signifying the causes, but about the causes themselves. The material cause of the commented work is its proper subject (*subiectum attributionis*), which — as Nicholas claims in the subsequent paragraph — is *argumentatio dialectica*.¹³ There is no formal cause strictly speaking,

⁷ See below, p. 519, vv. 65–69.

⁸ See below, p. 502, vv. 6–11.

⁹ See below, p. 503, v. 14 — p. 506, v. 88.

¹⁰ See below, p. 507, v. 90 — p. 508, v. 131.

¹¹ See below, p. 508, vv. 137–139.

¹² See below, p. 508, vv. 139–142.

¹³ See below, p. 509, vv. 166–168; p. 513, v. 323 — p. 514, v. 337.

but commonly, *habitus consideratorum* could be considered as such.¹⁴ Nicholas divides the final cause into intrinsic — cognition of the matter of the *Tractatus* — and extrinsic, which he divides into the proper and improper. The proper extrinsic final cause is to use the gained knowledge to form arguments and syllogisms and discern the truth from the false. The improper one is the same as the ultimate final cause of every human action, i.e. to obtain the beatitude (*summa felicitas*) and the knowledge about God.¹⁵ A pretty peculiar argumentation Nicholas addresses to the efficient cause. First of all, he claims that Peter of Spain is not such a cause since he did not produce any knowledge and he only gathered the views of his predecessors.¹⁶ Further, Nicholas says that the principal efficient causes of the *Tractatus* are God, other superior beings (*superiora*), and the humane intellect that possesses this knowledge. In contrast, the instrumental cause is the recognition (*notitia*) of the premises and conclusions, but also a sound (*vox*) or a written word (*scriptum*).¹⁷ All of the statements mentioned above fit into the proper understanding of the efficient cause. But, we can also improperly express this one. Then, the efficient moving cause would be the young students who could not understand Aristotle's logical views, and Peter of Spain would be the moved efficient cause.¹⁸ The reason for Peter to compile the views of Aristotle and other philosophers and to present them in an abbreviated and clarified way was his love for these young students.¹⁹ Nicholas finishes his study of the four causes by proposing a brand new title for Peter's work, that would cover all of them: *The treatise by Peter of Spain dealing with the argumentation and some other things relating to it, compiling views of the other philosophers, composed because of the love for young students to these students obtain the way of argumentation, as well as the possibility to discern the truth from the false* (*Tractatus Petri Hispani tractans de argumentatione et de quibusdam aliis propter habere argumentationem, amore iuuenium, ex dictis aliorum compilatus, ut ex ipso iuuenes modum acquirant arguendi, et in aliis scientiis verum a falso discernendi*).²⁰

The fourth part of the sermon considers the subject of logic in general and Peter of Spain's *Tractatus*. We can see that Nicholas approaches the subject matter in a similar yet a bit more extensive way as John Buridan (Buridan, 1994: 5; Buridan, 2008a: 58; Buridan, 2008b: 10) or Marsilius of Inghen (Bos, 1990: 16–18) and claims that the subject itself should be the same with

¹⁴ See below, p. 509, v. 181 — p. 510, v. 194.

¹⁵ See below, p. 510, vv. 195–206.

¹⁶ See below, p. 510, vv. 207–212.

¹⁷ See below, p. 510, vv. 215–222.

¹⁸ See below, p. 510, vv. 225–232.

¹⁹ See below, p. 510, v. 232 — p. 511, v. 236.

²⁰ See below, p. 511, vv. 239–246.

the material cause of the given knowledge, and it is the most general term that is considered within its frames. According to Nicholas' definition, the subject of knowledge is:

terminus comunissimus in aliqua scientia consideratus, primo notus in ea, non excedens metas seu modum considerandi illius scientiae, verificabilis de omnibus principaliter in illa scientia consideratis, in ordine ad quem minus principaliter considerata habent ordinem et habitudinem seu reductionem, quia sunt partes vel proprietates, vel superiora, vel inferiora, vel pars partium, vel pars proprietatum ad illud subiectum, vel tanquam oppositum alicuius praedictorum.²¹

Following this definition, he points *argumentatio* to be the overall subject of logic while — as we mentioned above — *argumentatio dialectica* as a subject of Peter of Spain's *Tractatus*, and finally, *enuntiatio* as a subject of the first treatise.²²

The fifth part of Nicholas' sermon is an unfinished commentary on the first treatise, and strictly speaking, on the first Peter of Spain's *lemma*: "Dialectica est ars artium et scientia scientiarum ad omnium methodorum principia viam habens" (Peter of Spain's, 1972: 1).²³ Nicholas focuses on determining how we should understand that logic is superior to all the other fields of knowledge.²⁴

The final sixth part consists of several notes that are only slightly related to the *Tractatus*. They tackle the definition of signification and some issues regarding the causes. Overall, this part looks like a conglomerate of Nicolas' loose thoughts.²⁵

Only some of the notabilia presented in the draft version of the sermon did Nicholas use in its final version. Four notes of the draft were repeated in the final version while discussing the definitions and division of logic, and two notes concerning the subject. Of course, in the final redaction, he presents his views mostly more extensively than in the draft, with the only exception being the last passage, which is a kind of *dictum metricum*. The parallel passages of both versions are presented in the table below.

²¹ See below, p. 511, vv. 259–266.

²² See below, p. 512, vv. 275–298; p. 513, v. 323 — p. 514, v. 341.

²³ In De Rijk's edition, the passage *artium et scientia scientiarum* occurs in the apparatus only, instead of the main text, although it was widely spread in the Middle Ages.

²⁴ See below, p. 514, v. 355 — p. 516, v. 400.

²⁵ See below, p. 516, vv. 402–422.

Draft	Final redaction
<p>Nota: secundum Marsilium logica describitur sic: “est scientia docens definire, dividere, et arguere, et generaliter verum a falso per rationes discernere”.</p>	<p>Nota: secundum Marsilium describitur sic logica: “est scientia docens definire, dividere et arguere, et generaliter verum a falso per rationes discernere”.</p>
<p>Unde nota: duplex est logica, videlicet naturalis et acquisita. Naturalis est animae potentia qua ipsa ex magis notis apta est minus nota cognoscere, et talis non est scientia. Et illa definitio datur de logica acquisita.</p> <p>Et logica acquisita est adhuc duplex: quaedam est docens, quaedam utens. Vel sic: quaedam est usualis, alia doctrinalis. Logica usualis est habitus acquisitus ex frequenter arguere vel respondere, promptificans ad audiendum ipsum animum. Et talis iterum non est scientia. Sed logica docens est scientia docens ex quibus et ex quilibus debet fieri argumentatio. Et talis hic definitur.</p>	<p>Pro quo est notandum quod logica est duplex, scilicet naturalis et acquisita. Naturalis est potentia animae qua ipsa anima ex magis notis apta est minus nota cognoscere. Et talis non est scientia. Et si tunc quaeritur quae res sit, respondetur quod est quaedam qualitas naturaliter consequens ipsam animam, disponens ipsam ad arguendum et ad sillogisandum faciliter. Sed melius dicitur ab aliis quod ipsa logica est ipsemet intellectus. Probat, quia in principio natiuitatis hominis homo habet logicam naturalem, et tunc habet industriam vel ingeniositatem per quam faciliter potest sylogizare. Et pro tunc in intellectu humano nihil est distinctum ab ipso intellectu, ut patet per Philosophum tertio <i>De anima</i> dicentem quod “intellectus in principio sui esse est tamquam tabula rasa”. Item, inclinatio rei non distinguitur ab ipsa re cuius est inclinatio, ergo nec subtilitas vel ingeniositas intellectus distinguitur ab intellectu. Consequentia nota est. Et antecedens communiter conceditur quod non oportet ponere in homine tot res esse distinctas <quot> homo habet inclinationes.</p> <p>Uterius notandum quod logica acquisita est duplex. Quedam enim est docens, alia est <utens>, vel quaedam est usualis, alia est doctrinalis. Logica usualis est habitus acquisitus ex frequenter arguere vel respondere, promptificans animum ad arguendum vel respondendum. Et talis iterum non est scientia. Sed logica docens est scientia docens ex quibus et quilibus debet fieri argumentatio. Et talis definitur in proposito in definitione Marsilii praehabita.</p>

Draft	Final redaction
<p>Item nota quod logica docens adhuc est duplex: totalis et partialis. Totalis est duplex: totalis simplex et totalis respective. Totalis simplex est habitus aggregatus ex notitiis omnium conclusionum demonstratarum vel demonstrabilium attributionem habentium ad argumentationem. Sed totalis respective est logica habens partes, existens tamen pars alterius. Et sic nova logica dicitur totalis respective.</p> <p>Sed partialis est duplex: partialis simpliciter et partialis respective. Partialis simpliciter est habitus unius conclusionis simplicis logicalis. Sed partialis respective est eadem sicut totalis respective, quia habet partes et est pars alterius.</p>	<p>Sed logica docens adhuc est duplex, scilicet totalis et partialis. Et totalis est duplex, scilicet totalis simpliciter et totalis respective. Totalis simpliciter est habitus aggregatus ex notitiis omnium conclusionum demonstratarum vel demonstrabilium ad argumentationem attributionem habentium. Sed logica totalis respective est scientia habens partes, existens tamen pars alterius. Et sic nova logica dicitur totalis respective, similiter vetus logica dicitur totalis respective.</p> <p>Sed partialis est duplex, scilicet partialis simpliciter et partialis respective. Partialis simpliciter est habitus unius conclusionis simplicis logicalis. Sed partialis respective est eadem sicut totalis respective, scilicet quae habet partes et est alterius pars.</p>
<p>Nota: aliqui glossant praedictam definitionem sic, videlicet quod debet intelligi de logica acquisita docenti totali simpliciter. Aliter dicitur quod in definitione "et" capitur pro "vel", ut sic logica totalis simpliciter est scientia docens definire, dividere vel per rationem verum a falso discernere, et sic convenit cuilibet logicae docenti.</p>	<p>Alii vero glossant eandem definitionem sic quod debet intelligi de logica acquisita docente totali simpliciter. Alii dicunt quod ibi in definitione ponitur "et" pro "vel", ut sic: "logica totalis simpliciter est scientia docens definire etc.", et sic convenit cuilibet logicae docenti etc. De aliis autem definitionibus logicae, similiter de divisione in <veterem> et novam, et quae quaelibet earum sit, patet de se etc.</p>
<p>Nota: quattuor sunt causae ad sensum communem et consuetum, scilicet tantum quattuor sunt termini etc.</p>	<p>Pro quo est notandum quod illius scientiae quattuor sunt causae, scilicet materialis et formalis, efficiens, et finalis.</p> <p>Pro quo est notandum quod <per> causas in proposito non debemus aliud intelligere quam terminos communes et generalissimos significantes causas rei vel rerum ad extra. Et sic sensus erit: quattuor sunt causae etc., id est quattuor sunt termini communes et generales, omnes causas istius scientiae significantes in quos iste terminus "causa" immediate dividitur divisione communiter fieri consueta, non citra(?) sistendo nec ulterius subdividendo.</p>
<p>Si bene vis scire librum, prius ista require utilitas, titulus, intentio, parsque sophiae, quattuor et causas rem totam perficientes.</p>	<p>Si bene vis scire librum, prius ista require: utilitas, titulus, intentio, parsque sophiae.</p>

The most astonishing passages that Nicholas did not use in the final version of the sermon seem to be quotations from William Ockham and Marsilius of Inghen. The latter's omission is even more peculiar since it is a passage not from Marsilius' commentary on logic but from his *Abbreviata "Physicorum"* and — as stated above — it is the only mention of Peter of Spain's *Tractatus* made in the entire draft. Following Marsilius, Nicholas divides philosophy into principal and supportive (*adminiculativa*). The first covers metaphysics, natural philosophy and ethics, while the second contains *trivium* and *quadrivium*. Grammar, logic and rhetoric constitute *trivium*, and, gathered together, are called linguistic philosophy (*philosophia sermocinalis*) since it deals with language. It is also called rational because it considers the terms that are *entia rationis*. Nicholas finishes the discussion of Marsilius' division by stating that every field of knowledge that considers the terms using the signs of second intention (*signa secundae intentionis*) is rational. If so, is the principal philosophy also a rational one? This question is to be solved after analysis of Nicholas' other philosophical output.

EDITORIAL PRINCIPLES

1. The edition of two redaction of Nicholas Principium was based on the commentary's sole copy: Wrocław, University Library, cod. I Q 380. Due to the fact that the text contains several mistakes, some conjectural emendations were implemented; all of which are marked by chevrons.
2. There are two apparatuses in the edition:
 - a) *fontium*, which contains the identification of direct quotations and the passages found in other sources similar to Nicholas' text;
 - b) *criticus*, which shows all the mistakes made by Nicholas and indicates the location of the glosses or corrections.
3. The spelling was classicised, and the punctuation was made mostly according to English rules.

BIBLIOGRAPHY

Abbreviations:

ALD *Aristoteles Latinus Database*. Turnhout: Union Académique Internationale KUL/BREPOLiS (online).

PL Migne, J.P. (Ed.). (1841–1855). *Patrologiae cursus completus. Series Latina*. (Vols. 1–217). Parisiis: Migne.

Primary literature:

Manuscripts

- Johannes Buridanus. In *Metaphysicen (exp.)*. Paris, Bibliothèque nationale de France, cod. 16131, ff. 124ra–214vb.
- Nicolaus Tempelfeld de Brega. *Conceptus principii in Tractatum Petri Hispani*. Wrocław, Biblioteka Uniwersytecka, cod. I Q 380, ff. 183r–183v.
- Nicolaus Tempelfeld de Brega. *Principium in Tractatum Petri Hispani*. Wrocław, Biblioteka Uniwersytecka, cod. I Q 380, ff. 184r–187v.

Early-modern prints

- Alexander Bonini de Alexandria. (1572). In *Metaphysicen*. Venetiis: Apud Simonem Galignanum de Karera.
- Averroes. (1572). In *Isagogen*. Venetiis: Apud Juntas.
- Averroes. (1562). In *Physicam (med.)*. Venetiis: Apud Juntas.
- Averroes. (1562). In *Physicam (magn.)*. Venetiis: Apud Juntas.
- Marsilius de Inghen. (1516). *Parva logicalia*. Viennae.
- Petrus Niger. (1504). *Clypeus Thomistarum*. Venetiis.
- Ps.-Beda Venerabilis. (1563). *Sententiae*. Basileae.

Printed sources

- Albertus Magnus. (1890). *Liber de praedicabilibus (=Beati Alberti Magni opera omnia, I)*. (A. Borgnet, Ed.). Parisiis: Apud Ludovicum Vives.
- Alexander de Villa Dei. (1893). Doctrinale puerorum (pp. 1–178). In: D. Reichling. *Das Doctrinale des Alexander de Villa-Dei: Kritisch-Exegetische Ausgabe mit Einleitung Verzeichniss der Handschriften und Drucke nebst Registern*. Berlin: A. Hofmann & Comp.
- Algazel. (1965). *Logica* (pp. 239–288). In: Ch.H. Lohr. *Logica Algaselis*. Introduction and critical text. *Traditio*, 2, 223–290.
- Anonymus. (1968). *Introductio in Compendium logicae Petri de Zgorzelec* (pp. 139–146). In: K. Wójcik. Anonimowy wstęp do *Compendium logicae Piotra ze Zgorzelca*. *Roczniki Filozoficzne*, 16(1), 140–146.
- Anonymus. (2018). *Puncta ex commentario Nicolai Tempelfeld de Brzeg in Parva naturalia* (pp. 301–317). In: M. Stanek. *Puncta ex commentario Nicolai Tempelfeld de Brzeg in Parva naturalia*. Editio critica. *Przegląd Tomistyczny*, 24, 289–319.
- Aristoteles, *De anima*. (=ALD).
- Aristoteles. *Metaphysica*. (=ALD).
- Averroes. (1966). In *Aristotelis Librum II (a) Metaphysicorum Commentarius*. (G. Darms, Ed.). Freiburg: Paulsverlag.
- Avicenna. (1977). *Liber de Philosophia Prima sive Scientia Divina I–IV*. (S. Van Riet & G. Verbeke, Eds.). Leiden: Brill.
- Boethius. *Commentaria in Topica Ciceronis*. (=PL. Vol. 64: 1039D–1174A).
- Franciscus Krejzewicz de Brega. (2011). *Recommendatio licentiandorum in artibus*. (J. Domański, Ed.). *Przegląd Tomistyczny*, 17, 171–199.
- Guillelmus de Ockham. (1974). *Summa logicae*. (P. Boehner, G. Gál, & S. Brown, Eds.). New York: St. Bonaventure.
- Johannes Buridanus. (1994). *Quaestiones Elenchorum*. (R. van der Lecq & H.A.G. Braakhuis, Eds.). Nijmegen: Ingenium.
- Johannes Buridanus. (2005). *Summulae: De propositionibus*. (R. van der Lecq, Ed.). Turnhout: Brepols.
- Johannes Buridanus. (2008a). *Lectura Erfordiensis in I–VI Metaphysicam, together with the 15th-century Abbreviatio Caminensis*. (L.M. de Rijk, Ed.). Turnhout: Brepols.

- Johannes Buridanus. (2008b). *Quaestiones Topicorum* (N.J. Green-Pedersen, Ed.). Turnhout: Brepols.
- Johannes de Fonte. (1974). Auctoritates Aristotelis Senecae, Boethii, Platonis, Apulei Africani, Porphyrii et Gilberti Porretani (pp. 111–335). In: J. Hamesse. *Les Auctoritates Aristotelis. Un florilège medieval: Étude historique et édition critique*. Louvain–Paris: Publications Universitaires — Beatrice Nauwefalaerts.
- Marsilius de Inghen. (2014). Quaestiones super Isagogen Porphyrii (pp. 5–155). In: H. Wojtczak. *Marsilii de Inghen Quaestiones super Isagogen Porphyrii: Editio critica*. Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL.
- Peter of Spain. (1972). *Tractatus called afterwards Summule logicales*. (L.M. De Rijk, Ed.). Assen: Van Gorkum & Comp. B.V.
- Ps.-Aegidius Romanus. (1995). In artem veterem (pp. 275–239). In: C. Luna. Bemerkungen über die Handschriften der Werke des Aegidius Romanus in der Amplonianischen Bibliothek zu Erfurt. In: A. Speer (Ed.). *Die Bibliotheca Amploniana: Ihre Bedeutung im Spannungsfeld von Aristotelismus, Nominalismus und Humanismus*. Berlin–New York: Walter de Gruyter.
- Ps.-Boethius. *De disciplina scholarium*. (=PL. Vol. 64: 1223D–1238D).
- Sigerus de Cortraco. (1977). *Summa modorum significandi; Sophismata*. (J. Pinborg, Ed.). Amsterdam: John Benjamins B.V.
- Simon de Faversham. (1968). *Glossa in Tractatus Petri Hispani* (pp. 76–98). In: L.M. de Rijk. On the Genuine text of Peter of Spain's *Summule logicales*. Part 2. Simon of Faversham (d. 1306) as a commentator of the tracts I–V of the *Summule Vivarium*, 6(2), 69–101.
- Simplicius. (1971). *Commentaire sur les Catégories d'Aristote*. *Traduction de Guillaume de Moerbeke*. (A. Pattin & W. Stuyven, Eds.). Turnhout: Brepols.
- Thomas de Aquino. (1950). *In duodecim libros Metaphysicorum Aristotelis expositio*. (M.R. Cathala & R.M. Spiazzi, Eds.). Turin: Marietti.

Secondary literature:

- Bos, E.P. (1990). Marsilius of Inghen on the Subject of a Science (pp. 12–24). In: S. Knuuttila, T. Tyorinoja, & S. Ebbesen (Eds.). *Knowledge and the sciences in medieval philosophy. Proceedings of the Eighth International Congress of Medieval Philosophy (S.I.E.P.M.)*. Helsinki: Nabu Press.
- CAC. (2022). Mikołaj Tempelfeld z Brzegu (Id: 1994781). In: *Corpus Academicum Cracoviense*. Retrieved from: URL: https://cac.historia.uj.edu.pl/osoba/1994781_Miko%2aj_Tempelfeld_z_Brzegu (30.11.2022).
- Chandelier, J. (2019). Comment Averroès a empoisonné Avicenne: histoire d'une légende (pp. 37–58). In: N. Weill-Parot, M. Ausécache, J. Chandelier, L. Moulinier-Brogi, & M. Nicoud (Eds.). *De l'homme, de la nature et du monde. Mélanges d'histoire des sciences médiévales offerts à Danielle Jacquart*. Genève: Droz.
- Domański, J. (2011). Franciszka Kryslowicza z Brzegu pochwała filozofii. Rekomendacja dziewięciu licencjatów z 1425 roku. *Przegląd Tomistyczny*, 17, 149–170.
- Drabina, J. (1969). Wrocławska kapituła katedralna i jej stosunek do politycznych wydarzeń lat 1453—1471. *Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne*, 2, 183–204.
- Hirschmann, W. (2016). *Aliqua generalia*. Formen und Funktionen der Wissensorganisation in den Einleitungstexten der Traditio Hollandrini (pp. 1–56). In: M. Bernhard & E. Witkowska-Zaremba (Eds.). *Traditio Iohannis Hollandrini*. München: Verlag der Bayerischen Akademie der Wissenschaften.
- Jujeczka, S. (2006). *Duchowni średniowiecznej Legnicy. Studium prozopograficzne nad klerem diecezjalnym*. Legnica: Urząd Statystyczny we Wrocławiu — Wydział Poligrafii w Legnicy.

- Kaliszuk, J., Pieniądz, A., Węcowski, P., & Skwirczyński, K. (2019). *Clavis scriptorum et operum Medii Aevi Poloniae*. Kraków: Homini.
- Kowalczyk, M. (1970). *Krakowskie mowy uniwersyteckie z pierwszej połowy XV wieku*. Wrocław–Warszawa–Kraków: Zakład Narodowy im. Ossolińskich — Wydawnictwo PAN.
- Kowalczyk, M. (1999). Franciszek z Brzegu. *Acta Mediaevalia*, 12, 99–144.
- Markowski, M. & Włodek, Z. (1974). *Repertorium commentariorum Medii Aevi in Aristotelem Latinorum quae in Bibliotheca Jagellonica Cracoviae asservantur*. Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk: Zakład Narodowy im. Ossolińskich — Wydawnictwo PAN.
- Meior, M. (2021). *Loci communes*, cytat, kryptocytat — uwagi o podstawowych formach intertekstualności w literaturze dawnej (pp. 13–30). In: A.T. Grabowski, R. Kasperski, & R. Rutkowski (Eds.). *Zapóżylenie, cytat, reinterpretacja*. Warszawa: IH PAN.
- Murdoch, J.E. (1973). *From social into intellectual factors: An aspect of the unitary character of late medieval learning* (pp. 271–348). In: J.E. Murdoch & E.D. Sylla (Eds.). *The cultural context of medieval learning: Proceedings of the First International Colloquium on Philosophy, Science, and Theology in the Middle Ages — September 1973*. Dordrecht–Boston: D. Reidel Publishing Company.
- Schmielewski, U. (2016). Tempelfeld, Nikolaus (vol. 26, pp. 25–26). In: M. Lanzinner & H.Ch. Kraus (Eds.). *Neue Deutsche Biographie*. Berlin: Duncker & Humblot.
- Stanek, M. (2018). *Puncta ex commentario Nicolai Tempelfeld de Brzeg in Parva naturalia: Editio critica*. *Przegląd Tomistyczny*, 24, 289–319.

<NICOLAUS TEMPELFELD DE BREGA>

<PRINCIPIUM IN *TRACTATUM* PETRI HISPANI>1 <1. Recommendatio logicae>
<1.1. Verba thematis>

| In nomine sanctae et individuae Trinitatis, amen. “Multi antiquorum propter ignorantiam in logica in inexcusabiles errores inciderunt”: hanc propositionem
5 scribit Commentator super primo *Physicorum*. In qua propositione duo notantur. Primum est ipsius logicae damnabilis et nociva imperitia. Secundum est eiusdem logicae commendabilis notitia. Primum in verbis propositis exprimitur, cum dicitur: “multi antiquorum etc.”. Secundum vero, licet in eisdem verbis nunc propositis non exprimitur, sufficienter tamen intelligitur per virtutem regulae topicae quae est: sicut oppositum in opposito, sic et propositum
10 in proposito.

3–4 Apud Averroem solum secundum sensum; cf. Averroes, *In Physicam* (med.) I, 4 (Venetiis 1562, f. 440vb, sect. K): “Incurrerant autem hanc ambiguitatem adeo quod fuerunt coacti in re generationis sensum abnegare propterea, quia in logica facultate parum exercitati erant”; Averroes, *In Physicam* (magn.) I, 4, (ed. 1562, f. 41vb, sect. M): “Antiquissimi enim cum intentebant perscrutari de entibus, accidit eis ista quaestio, et non potuerunt solvere eam propter paucitatem exercitii in dialectica”. Cf. etiam Guillelmus Ockham, *Summa logicae*, epistola prohemialis (eds. Boehner, Gál, & Brown, p. 6, vv. 9–17): “Et quia plerumque contingit ante magnam experientiam logicae subtilitatibus theologiae aliarumque Facultatum iuniores impendere studium, ac per hoc in difficultates eis inexplicabiles incidunt, quae tamen aliis parvae sunt aut nullae, et in multiplices prolabantur errores, veras demonstrationes tamquam sophismata respuentes et sophisticationes pro demonstrationibus recipientes, tractatum hunc duxi scribendum, nonnumquam in processu regulas per exempla tam philosophica quam theologica declarando”; III, 4, 1 (p. 751, vv. 58–63): “Unde non dubito quin multitudo et contrarietas opinionum tam in theologia quam in philosophia modernis temporibus ex hoc provenit quod multi ignorantes logicam novas opiniones, praeter vocaliter expressas in Scriptura sacra et dictis Sanctorum et Aristotelis, publice docuerunt et — replendo quaternos non paucos — in scriptis reliquerunt”; Petrus Ceffons, *In Sententias* II, 3 (Troyes, Bibliothèque municipale, cod. 62, f. 96va; quot. Murdoch, 1973: 317): “et propter ignorantiam logicae multi in vanos prolabantur errores, sicut et olim nonnulli propter ignorantiam logicae defeciunt, prout scimus astruxisse Philosophum et eius Commentatorem, Averroem”.

6 damnabilis] errabilis *add. sed exp.* 8 etc.] *supr.* 9 nunc] *corr. ex non* 9 intelligitur] *corr. ex* subintelligitur 10 sic] *supr.* 11 proposito] *post spat. vac.* 10 *litt.*

<1.2. Prima pars thematis: de damnabili et nociva imperitia logicae>

Primum probatur triplici ratione.

- 15 Primo sic: illius scientiae ignorantia sive imperitia est damnabilis et nociva, sine qua quantumcumque sciens idiota nominatur; sed sine logica quantumcumque sciens et peritus in aliis scientiis idiota nominatur; ergo imperitia in logica est damnabilis et nociva. Maior patet de se. Minor probatur auctoritate Alberti in principio suae *Logicae*, ubi dicit: “ceterae artes comparantur ad logicam sicut idiota ad sapientem: nam sicut idiota suos errores cognoscere non potest, et alios errantes et falsum dicentes non potest apprehendere, sic similibus modo habet se ignorans logicam”. Quod bene innotescit Albertus in scriptis suis super *Porphyrimum*, ubi inquit: “ignorans logicam <nullus> ignoti potest acquirere notitiam”. Idem quoque Albertus dicere <perhibet>: “Qui nescit logicam, illud quod scit nescit se scire”. Unde <Treatius>, vir prudens qui logicam ignorabat, postea in disputatione confusus ipsam hostiatim mendicabat (teste Boethio libro *De disciplina scholarium*) etc.

19–22 Apud Albertum Magnum solum secundum sensum; cf. Albertus Magnus, *In Porphyrium*, 1, 3 (ed. Borgnet, p. 6a): “Docere autem non potest, qui rationem sciti nescit exponere. Nescit autem exponere sui sciti rationem, qui causas et principia logicae non novit. Erit igitur talis etiam in his quae scire videtur, sicut idiota se habet ad habentem litteram. Talis etiam neque suum neque alterius deprehendit errorem, quia non habet habitum per quem dijudicet utrum recte sciat quod scit, vel non recte”. Magis verbatim apud Simonem de Faversham, *Glossa in Tractatus Petri Hispani*, 1 (ed. de Rijk, p. 78): “Et dicit ulterius [Albertus — M.S.] quod alie scientie comparantur ad loycam sicut idiota ad sapientem. Idiota enim nescit se errare nec errorem aliorum corrigere”. 23–24 Cf. Albertus Magnus, *In Porphyrium*, 1, 2 (ed. Borgnet, p. 4a). 24–25 Cf. Albertus Magnus, *In Porphyrium*, 1, 3 (ed. Borgnet, p. 5b–6a): “Adhuc concludere se nescit qui nescit ex quibus et qualibus et qua conclusione concludendum est. Haec autem omnia nulla docet philosophia nisi tantum logica. Non ergo tantum utilis est et administrans ad omnes scientias, sed etiam necessaria. Propter quod nescientes logicam, etiam id quod scire videntur, nesciunt se scire: quia nesciunt qualiter unumquodque sciri oportet, et qualiter probandum vel improbandum est. [...] Adhuc autem nesciens logicam, etsi scire aliquid videatur, nescit tamen, sicut jam supra diximus, cum rationem sui sciti nesciat: et se habet ad scitum et ad actum sciendi, sicut ignis ad comburere lignum. Et ideo scientis est (ut in prima philosophia docet Aristoteles) posse docere. Docere autem non potest, qui rationem sciti nescit exponere. Nescit autem exponere sui sciti rationem, qui causas et principia logicae non novit. Erit igitur talis etiam in his quae scire videtur, sicut idiota se habet ad habentem litteram. Talis etiam neque suum neque alterius deprehendit errorem, quia non habet habitum per quem dijudicet utrum recte sciat quod scit, vel non recte”. Eadem auctoritas magis verbatim recitata apud Simonem de Faversham, *Glossa in Tractatus Petri Hispani*, 1 (ed. de Rijk, p. 78): “Et ideo dicit [Albertus — M.S.] quod aliquis sciens alias scientias preter loycam, ipse est sciens, nescit se tamen scire, sicut ignis comburit, nescit se tamen comburere. Sic est in proposito. Et ideo loycam per quam homo dicitur homo et perfecte habet actum rationandi, maxime est appetenda”. 25–26 Cf. Ps.-Boethius, *De disciplina scholarium*, 1 (PL 64, col. 1226A–B): “Ad hujus autem imperialis dominae apicem scandendum est hoc ordine.

15 ignorantia] sive *praem. sed exp.* 21 apprehendere] *corr. ex* percipere 23 <nullus>] nullus 24 <perhibet>] prohibetur 25 <Treatius>] Crebratius

Secunda ratio est haec: illius scientiae ignorantia est damnabilis et nociva quae habet praeservare ab erroribus circa quodlibet scibile; sed logica habet
 30 praeservare ab erroribus circa quodcumque scibile; ergo ipsius imperitia damnabilis est et nociva. Maior patet de se. Minor probatur multiplici auctoritate. Primo auctoritate Alberti qui dicit: “logica a phantasiis quae videntur et non sunt liberat, errores damnat, falsitates ostendit, et lumen dat recte speculandi in omnibus”. Nam sicut oculus sine lumine exteriori videri non potest, sic nec
 35 intellectus circa scibilia speculari potest sine logica. Idem confirmatur auctoritate Senecae(!) dicentis: “logica est organum aliarum scientiarum, defendens nos a malis in practicis, et a falsis in speculativis”. Idem patet auctoritate Averrois super primo *Physicorum* qui dicit: “paucitas exercitii et imperitia in logica, et bona confidentia de proprio ingenio — haec tria Avicennam in multos errores deduxerunt etc.”.
 40

Imprimis igitur terminorum intrinseca cognitio, eorumque in propositione non latens copulatio, propositionumque non indigna connexio sunt apponenda. Terminorum autem determinationes quas syncategoremata appellamus, memorialiter menti sunt imprimendae, ut pote quae sophisticae non parum deserviunt phantasiae. Horum autem notitiam Trebatium virum meminimus prudentissimum, sed in hoc imperitum, quasi indignam scientiam relatu sub silentio praeterisse. Die autem conflictus adveniente, eundem miserrime ab his sophistica vincente detentum vidimus, et indecenter a suorum collegio sequestratum. Quid ulterius, angustia pudoris confusus, quod prius censebat indignum eloquio, postea sociatim mendicabat”. 32–34 Albertus Magnus, *In Porphyrium*, 1, 3 (ed. Borgnet, p. 6b). Eadem auctoritas recitata apud Simonem de Faversham, *Glossa in Tractatus Petri Hispani*, 1 (ed. de Rijk, p. 78): “Ad commendationem loyce dicit Albertus curiale verbum sic: loyca a fantasiis que videntur et non sunt deliberat, errores dampnat, falsitatem ostendit, lumen dat recte speculationi in omnibus”. 37–38 Apud Senecam non inv. Haec auctoritas frequenter in medio aevo, et proprie, Simplicii ascripta erat. Cf. e.g. Petrus Niger, *Clypeus Thomistarum*, 14, 7, 5 (Venetiis 1504, f. 39va): “[...] logica est ad omnium methodorum principia viam habens (primo *Topicorum*), et docet cavere a malis in practicis et a falsis in speculativis, ut docet Simplicius super *Praedicamenta*”; Sigerus de Cortraco, *Sophismata* I (ed. Pinborg, p. 46): “Quia ipsa logica, vel homo per logicam, intendit discernere finaliter verum a falso, ut vult Simplicius in *Praedicamentis*; dicit enim quod sicut artifex volens domum facere [...] sic aliquis volens facere logicam cuius finis est discernere verum a falso in speculativis et bonum a malo in practicis, considerat demonstrationem, quae est organum prohibens animam nostram a falsis in speculativis et a malis in practicis [...]”. Apud Simplicium, *In Praedicamenta*, prol. (ed. Pattin & Stuyven, p. 19, vv. 43–46): “Etenim sicut in speculatione opponitur vero falsum, ita et in practica philosophia opponitur bono malum, et indigemus quodam organo segregante ipsa, ut non falsis pro veris et malis pro bonis incidamus”. 37–40 Cf. *Auctoritates* III, 3, 84 (ed. Hamesse, p. 166, vv. 14–15), ubi haec auctoritas Averrois in commento super tertium librum *De caelo et mundo* ascripta est: “Tria fecerunt Avicennam errare in naturalibus, scilicet experientia, confidentia proprii ingenii et ignorantia logicae”. Eadem auctoritas in anonyma glossa in *Canonem Medicinae Avicennae* ex codice Nuremberg, Stadtbibliothek, Cent. VI 2, f. 6r invenitur; cf. Chandelier, 2019: 37. Cf. etiam Averroes, *In Physicam* (med.) I, 4 (Venetiis 1562, f. 440vb, sect. K, ut supra).

Tertia ratio est haec: illius scientiae imperitia damnabilis est et nociva, sine qua nullus scientem audet se nominare; sed sine logica nullus audet se scientem nominare; ergo ipsius imperitia damnabilis est et nociva. Maior iterum patet de se. Sed minor probatur auctoritate Alexandri, antiqui commentatoris, qui
 45 dicit: “quis enim ignorans logicam se scientem audeat confiteri?” quasi dicat “nullomodo” etc.

<1.2. Secunda pars thematis: de commendabili notitia logicae>

Deinde restat probare secundum quod est ipsius logicae commendabilis notitia, quod similiter triplici ratione confirmatur.

50 Prima est haec: illius scientiae notitia est commendabilis quae dat et docet modum sciendi in singulis scientiis; sed logica est huiusmodi; ergo ipsius notitia utilis est et commendabilis. Maior patet de se. Sed minor confirmatur auctoritate Philosophi secundo *Metaphysicae*, ubi dicit quod “impossibile est simul quaerere scientiam et modum sciendi”. Ubi Commentator et omnes
 55 expositores Aristotelis per “modum sciendi” exponunt logicam quae dicitur modus sciendi quae est de modo sciendi obiective. Sunt enim tres modi sciendi, scilicet per definitionem, per divisionem et per argumentationem, de quibus omnibus tractat logica. Et Commentator ibidem super eodem verbo Aristotelis sic dicit: “quaerens logicam post alias scientias vel quaerens logicam simul cum
 60 aliis scientiis similis est medico qui infirmo potionem ministrat, et postquam potionem ministraverit, consulit libros, et mortuus est infirmus”. Sicut enim iste medicus insipienter facit, sic inconveniens est alias scientias ante logicam quaerere, quae est tamquam regula directiva in aliis scientiis, et ergo taliter faciens insipienter agit.

45 Non inv.; eadem auctoritas, sed Isidori ascripta, apud Ps.-Aegidium Romanum, *In artem veterem*, accessus (ed. Luna, p. 280, vv. 180–181): “In cuius etiam commendationem dicit Ysidorus interrogative: quis ignorans loycam se scientem audeat facere? quasi dicat: nullus”. 53–54 Aristoteles, *Metaphysica* II, 3, 995a13–14. Cf. etiam *Auctoritates* 1, 2, 60 (ed. Hamesse, p. 119, v. 86). 54 Cf. Averroes, *In Metaphysicen* II, 15 (ed. Darms, p. 78, vv. 47–53). 55 Cf. e.g. Albertus Magnus, *In Metaphysicen* II, 1, 13 (ed. Borgnet, p. 131a); Alexander Bonini de Alexandria (Ps.-Alexander de Hales), *In Metaphysicen* II, 15 (ed. Venetiis 1572, f. 47va, lit. E): “Similiter dat secundum documentum quod absurdum est simul quaerere scientiam et modum sciendi. Primo enim homo debet addiscere logicam quae vocatur modus sciendi quam alias scientias. Fatuus enim (ut dicit Commentator) qui docet viam simul et addiscit eam; neutrum autem facile est accipere”; Johannes Buridanus, *In Metaphysicen* (exp.) II (Paris, Bibliothèque nationale de France, cod. 16131, f. 131ra): “[...] antequam procedemus ad alienas(?) scientias, debemus bene scire logicam, quia logica tradit nobis modum sciendi in qualibet scientia, sine quo(?) non potest acquiriri scientiam, quia dicit quod inconveniens est simul quaerere logicam et modum sciendi”; Thomas de Aquino, *In Metaphysicen* II, lect. 5, n. 5 (ed. Cathala & Spiazzi, p. 93a, n. 335). 59–61 Cf. Averroes, *In Metaphysicen* II, 15 (ed. Darms, p. 78, v. 53 – p. 59, v. 57).

63 quae est] *supr.* 64 et ergo taliter faciens] *infr.*

65 Isidorus in libro *Ethymologiarum* dicit: “tolle logicam, et sublata est omnis scientia, et si quid remanet, fabula est”, id est illi apparet tamquam fabula qui habet alias scientias sine logica. Idem confirmatur auctoritate venerabilis | Boethii in *De disciplina scholarium* qui dicit: “quid enim in cognitione universalium — id est in cognitione 184v
modorum sciendi qui universaliter reperiuntur in omni scientia — est lucidius
70 quam trivialium magistra, quadrivialium potentia, et virtutum collateralium plenitudo?” id est ipsa logica etc.

Secunda ratio est haec: illa scientia quae docet inquirere vera et falsa in singulis scientiis sic se habet quod eius notitia est multum utilis et laudabilis; sed logica docet inquirere verum et falsum in singulis scientiis; igitur ipsius
75 notitia utilis est et commendabilis. Maior patet de se. Sed minor confirmatur duplici auctoritate. Primo auctoritate Boethii in *De disciplina*, qui dicit: “hanc solam — scilicet logicam — veri falsique novimus indagatricem; haec, inquam, est scholarium domina quae penetranti vestigium ad scientiarum quarumlibet fastigia praebet incrementa virtutum”. Idem confirmatur auctoritate Algazelis
80 dicentis in haec verba: “logica est scientia per quam in qualibet re discernimus verum”.

Tertia ratio est haec: illius scientiae notitia est utilis et laudabilis quae est directiva rationis, ne erret in ratiocinando in allis scientiis; sed logica est huiusmodi; igitur etc. Maior patet de se. Minor patet auctoritate Alfarabii sic
85 dicentis quod “sicut grammatica dirigit linguam, ne erret in loquendo, sic logica dirigit rationem, ne erret in ratiocinando”. Unde etiam ipsa praeceteris scientiis, scientia rationalis dicitur ex eo quod dirigit et regulat opera rationis.

Sic ergo probata sunt duo in propositione praeassumpta etc.

65–66 Apud Isidorum non inv., sed in antiqua editione *Sententiarum* Ps.-Beda, haec sententia fere verbatim occurrit. Cf. Ps.-Beda, *Sententiae* (ed. Basileae 1563, p. 258; in editione Patrologiae Latinae deest): “Tolle logica, et ablata est omnis scientia, et si aliquid remanet, est tamquam fabula (per Isidorum in libro *Ethymologiarum*)”. Etiam haec sententia Isidori ascripta in uno codice in Bibliotheca Jagellonica asservato (BJ 2084) invenitur; cf. Anonymus, *Introductio in Compendium logicae Petri de Zgorzelec* (ed. Wójcik, p. 141): “Minor autem patet per Ysidorum in libro *Ethimologiarum* dicentem: tolle logicam et sublata est omnis scientia et quidquid remanet sublatum erit”. 68–71 Ps.-Boethius, *De disciplina scholarium*, 1 (PL 64, col. 1226A). 76–79 Ps.-Boethius, *De disciplina scholarium*, 1 (PL 64, col. 1226A): “Scientiae, inquam, quam veri falsique novimus indagatricem, solamque scientiam scientiarum titulo subtilitatis obstipantem subjecta. Haec est, inquam, scholaris domina, quae penetranti vestium natura ad scientiarum quarumlibet fastigia praebet incrementa virtutum”. 80–81 Cf. Algazel, *Logica*, 2 (ed. Lohr, p. 241, vv. 69–71): “Scientia vero logicae dat regulam qua discernitur, an definitio et syllogismus sint vitiosa, an non; ad hoc ut discernatur scientia vera a non vera. Et haec est quasi pondus et mensura ad omnes scientias”. 85–86 Apud Alfarabium solum secundum sensum. Fere verbatim apud Simonem de Faversham et Ps.-Aegidium Romanum. Cf. Simon de Faversham, *Glossa in Tractatus Petri Hispani*, 1 (ed. de Rijk, p. 78): “Quod autem perfecte habemus actum ratiocinandi per loycam, hoc patet auctoritate Alfarabii. Dicit enim:

65–67 Isidorus ... tolle] *marg. inf.* 71 id est] *supr.* 84 igitur etc.] *mg. dex.*

<2. De definitione et divisione logicae>

90 Et quia logica est quoddam incomplexum, omne autem incomplexum (secundum Boethium) duplici via cognitionis habet cognosci, scilicet definitive et divisive, et ideo ad definitionem et divisionem logicae accedamus.

Nota: secundum Marsilium describitur sic logica: "est scientia docens definire, dividere et arguere, et generaliter verum a falso per rationes discernere".

95 Pro quo est notandum quod logica est duplex, scilicet naturalis et acquisita. Naturalis est potentia animae qua ipsa anima ex magis notis apta est minus nota cognoscere. Et talis non est scientia. Et si tunc quaeritur quae res sit, respondetur quod est quaedam qualitas naturaliter consequens ipsam animam, disponens ipsam ad arguendum et ad sillogisandum faciliter. Sed melius dicitur
100 ab aliis quod ipsa logica est ipsemet intellectus. Probat, quia in principio nativitatis hominis homo habet logicam naturalem, et tunc habet industriam vel ingeniositatem per quam faciliter potest sylogizare. Et pro tunc in intellectu humano nihil est distinctum ab ipso intellectu, ut patet per Philosophum tertio *De anima* dicentem quod "intellectus in principio sui esse est tamquam
105 tabula rasa". Item, inclinatio rei non distinguitur ab ipsa re cuius est inclinatio, ergo nec subtilitas vel ingeniositas intellectus distinguitur ab intellectu. Consequentia nota est. Et antecedens communiter conceditur quod non oportet ponere in homine tot res esse distinctas <quot> homo habet inclinationes.

Ulterius notandum quod logica acquisita est duplex. Quaedam enim est docens, alia est <utens>, vel quaedam est usualis, alia est doctrinalis. Logica usualis est habitus acquisitus ex frequenter arguere vel respondere, promptificans animum ad arguendum vel respondendum. Et talis iterum non est scientia. Sed logica docens est scientia docens ex quibus et qualibus debet fieri argumentatio. Et talis definitur in proposito in definitione Marsilii praehabita.

115 Sed logica docens adhuc est duplex, scilicet totalis et partialis. Et totalis est duplex, scilicet totalis simpliciter et totalis respective. Totalis simpliciter est habitus aggregatus ex notitiis omnium conclusionum demonstratarum vel demonstrabilium ad argumentationem attributionem habentium. Sed logica

sicut gramatica est directiva sermonis et linguae ne aliquis erret in interpretando, sic loyca est directiva rationis ne erretur in ratiocinando"; Ps.-Aegidius Romanus, *In artem veterem*, accessus (ed. Luna, p. 277, vv. 49–52): "Illud autem dirigens quod dirigit intellectum hominis est loyca. Quod patet per Alforabium in loyca sua, qui dicit quod sicut grammatica est directiva sermonis <in> interpretando, sic loyca est directiva sermonis in ratiocinando". 90–92 Cf. Boethius, *In Topica Ciceronis* I (PL 64, 1045D–1046A): "Nisi enim inventio fuerit, non potest esse vel definitio, vel partitio, quoniam unumquodque generum vel differentiarum inventionem, vel specierum collectionem, aut dividimus, aut etiam definimus". 93–94 Marsilius de Inghen, *In Isagogen*, 1, 5 (ed. Wojtczak, p. 11, vv. 126–127). 104–105 Aristoteles, *De anima* III, 4, 429b30–440a2. Cf. etiam *Auctoritates* VI, 3, 146 (ed. Hamesse, p. 186, vv. 44–45).

90 quoddam] *supr.* 98 qualitas] seu habitudo *add. sed exp.* 108 <quot>] quod 109 est] utens *add. sed exp.* 110 <utens>] utes

totalis respective est scientia habens partes, existens tamen pars alterius. Et
 120 sic nova logica dicitur totalis respective, similiter vetus logica dicitur totalis
 respective.

Sed partialis est duplex, scilicet partialis simpliciter et partialis respective.
 Partialis simpliciter est habitus unius conclusionis simplicis logicalis. Sed par-
 tialis respective est eadem sicut totalis respective, scilicet quae habet partes et
 125 est alterius pars.

Alii vero glossant eandem definitionem sic quod debet intelligi de logica
 acquisita docente totali simpliciter. Alii dicunt quod ibi in definitione ponitur
 “et” pro “vel”, ut sic: “logica totalis simpliciter est scientia docens definire etc.”,
 et sic convenit cuilibet logicae docenti etc. De aliis autem definitionibus logi-
 130 cae, similiter de divisione in <veterem> et novam, et quae quaelibet earum sit,
 patet de se etc.

<3. De causis *Summularum* Petri Hispani>

Si bene vis scire librum, prius ista require: utilitas, titulus, intentio, parsque sophiae.
 | Post hoc dicendum est aliquid de causis scientiae illius *Summulae* Petri His- 185r
 135 pani. Pro quo est notandum quod illius scientiae quattuor sunt causae, scilicet
 materialis et formalis, efficiens, et finalis.

Pro quo est notandum quod <per> causas in proposito non debemus aliud
 intelligere quam terminos communes et generalissimos significantes causas rei
 vel rerum ad extra. Et sic sensus erit: quattuor sunt causae etc., id est quattuor
 140 sunt termini communes et generales, omnes causas istius scientiae significantes
 in quos iste terminus “causa” immediate dividitur divisione communiter fieri
 consueta, non citra(?) sistendo nec ulterius subdividendo.

Item notandum quod sufficientia causarum solet dari communiter isto modo:
 nam omnis causa dat esse rei, quia causa est ad cuius esse sequitur aliud. Ad
 145 intellectum dicendum circa capitulum *De locis*: vel igitur dat esse rei tamquam
 ex quo, et sic est causa materialis, vel dat esse tamquam mediante quo, et sic
 est causa formalis, quia mediante forma res habet esse, vel dat esse tamquam
 a quo, et sic est causa efficiens, vel dat esse per quae, et sic est causa finalis.
 Prima causa, scilicet materialis, dat esse subiective, secunda dat esse actuative,
 150 tertia dat esse effective, quarta dat esse completive. Ordo istarum causarum
 talis est quod causa finalis movet causam efficientem, causa efficiens movet cau-
 sam materialem, qua mota producitur forma, et sic causa finalis est primum in
 intentione et ultimum in operis executione, ut communiter dicitur etc.

133 Haec sententia fere communis in medio aevo videtur fuisse. De eius usu cf. e.g. Hirsch-
 mann, 2016: 12 *sqq.*; Meior, 2021: 27–29.

119 alterius] *corr. ex arterius(!)* 130 <veterem>] verterem 130 quae] *supr.* 133 Si bene
 vis scire librum prius ista require utilitas titulus intentio parsque sophiae] *marg. inf.*
 137 <per>] pro

Item notandum quod de causa materiali istius scientiae possumus loqui tri-
 155 pliciter, secundum quod triplex est materia, scilicet materia ex qua et materia in
 qua, et materia circa quam. Materia ex qua dicitur subiectum de cuius potentia
 deducitur aliqua forma. Sed materia in qua dicitur illa in qua recipitur aliqua
 forma, sive accidentalis, sive substantialis. Materia circa quam dicitur illa quam
 160 consideret mens hominis aliquid dicantis vel scribentis, et est illud circa quam
 versatur intentio ipsius auctoris, et convertitur cum subiecto attributionis ali-
 cuius scientiae. Sed quamvis diversi diversimode loquuntur de causa materiali
 scientiae, tamen quantum ad propositum videtur sufficere: ego dico quod hu-
 ius scientiae est aliqua materia circa quam versatur intentio ipsius logici. Patet
 hoc sic, quia logicus considerat de argumentatione tamquam de materia circa
 165 quam versatur sua intentio recte: sicut faber considerat de ferro, ita logicus de
 argumentatione. Sed quia isto modo causa materialis idem est quod subiectum
 attributionis, ideo de ista causa materiali postea, ubi de subiecto videbitur,
 plus patebit quid sit dicendum etc. Verumtamen secundum <modernos> lo-
 gicos capiendo materiam primo modo, scilicet pro materia ex qua, tunc nulla
 170 scientia potest habere causam materialem proprie loquendo. Probat, quia
 nulla scientia habet materiam, igitur nulla scientia habet causam materialem.
 Consequentia probatur, quia causa materialis rei non est aliud nisi materia rei
 proprie loquendo. Sed antecedens probatur, quia quaelibet scientia est qualitas
 simplex in anima existens indivisibili, ergo nullam habet materiam, quia si ha-
 175 beret materiam, tunc statim non esset simplex, nec esset in anima, quia anima
 est indivisibilis et nullum divisibile potest in ea subsistere.

Item notandum quod secundum aliquos capiendo materiam secundo modo,
 scilicet pro materia in qua, ipsius scientiae logicalis est aliqua causa materialis
 in qua. Probat, quia ipsa logica est quoddam accidens, ergo inhaeret alicui
 180 subiecto. Et illud subiectum vocatur materia in qua ipsius logicae.

Item notandum de causa formali istius scientiae. Unde proprie loquendo
 de causa formali huius scientiae, nulla est causa formalis. Probat, quia nulla
 forma inhaeret huic scientiae, quia sic accidenti aliquid inhaereret, et sic ac-
 cidens esset subiectum alicuius, quod est inconveniens. Sed improprie loque-
 185 ndo de causa formali huius scientiae, aliqua est causa formalis. Patet hoc sic,
 quia huius scientiae est ordo et habitudo in respectu ad materiam circa quam
 versatur intentio ipsius habentis hanc scientiam, scilicet aliqua est habitudo
 consideratorum in ista scientia in respectu ad subiectum attributionis huius
 scientiae. Et talis habitudo improprie loquendo potest vocari causa formalis
 190 alicuius scientiae. Et sic improprie loquendo de causa formali, id est de modo
 procedendi in ista scientia, et de modo considerandi illa quae considerantur in
 ista scientia prout habent attributionem ad subiectum huius scientiae, solet

154 istius] *corr. ex istie(?)* 168 secundum] *supr.* 168 <modernos>] *modernus* 190 modo]
 loquendi *add. sed exp.*

dici quod duplex est forma seu causa formalis, scilicet forma tractandi et forma tractatus, de quibus dicatur hic sicut alibi est consuetum.

195 | Item notandum quod causa finalis huius scientiae est duplex. Nam quaedam est intrinseca, et quaedam extrinseca. Causa finalis intrinseca est cognitio eorum quae traduntur in isto tractatu. Sed causa finalis extrinseca — illa est multiplex. Nam quaedam est extrinseca propria et immediata, et est ut cognitis hiis quae traduntur in hoc libro, sciamus per illa arguere, sylogizare, verum a falso discernere in quacumque scientia fuerit. Sed alia est causa extrinseca et mediata huius scientiae, et est ut inquisita veritate per hanc scientiam in scientiis moralibus possumus bene operari et virtuose, et hoc ut per bona opera possemus venire ad summam felicitatem et in cognitionem beatificam ipsius Dei. Sed iste finis ultimatus non est finis proprius istius scientiae, sed communis huic scientiae et omnibus aliis nostris operationibus debite regulatus, quia omnia nostra opera debita regulata finaliter fiunt propter finem praedictum etc.

Item notandum de causa efficiente. Iuxta quod movetur illud dubium: quis sit causa efficiens scientiae *Tractatum* Petri Hispani? Pro cuius dubii solutione dico primo quod nullius scientiae iam existentis Petrus Hispanus fuit causa efficiens. Patet hoc sic, quia Petrus Hispanus nullam scientiam iam existentem produxit in esse, quia nulla scientia iam existens ab ipso dependet vel debebat in fieri, igitur etc. Secundo dico quod huius scientiae aliqua est causa efficiens. Probatur, quia <scientia> existens logicalis non fuit perpetuo et ab eterno, ergo aliquando est producta; et illud quod produxit ipsam est causa efficiens ipsius; igitur dictum verum. Sed tunc instat dubium: quae sit causa causa efficiens huius scientiae, ex quo Petrus Hispanus non est causa efficiens, ut dictum est? Respondetur quod causae efficientes huius scientiae sunt duces. Nam quaedam sunt principales, aliae instrumentales. Principales sunt ipse Deus, superiora, et intellectus humanus illius qui habet hanc scientiam. Instrumentales sunt notitiae praemissarum in demonstratione et notitia bonitatis consequentiae. Item, vox vel scriptum aliquando instrumentaliter concurrunt ad generationem scientiae etc.

Sed tunc dubitatur secundo: quare ergo Petrus Hispanus communiter ponitur causa efficiens huius scientiae, cum tamen non est, ut patet ex dictis? Respondetur quod ideo quia ipse quondam ex dictis aliorum collegit quaedam dicta, conscribendo illa pariter in uno libro, ex quo consequenter alii libri sunt transcripti, ex quibus magnam partem huius scientiae audiendo, scribendo vel legendo recepimus. Et isto modo loquendo, solet dici communiter quod duplex est causa efficiens huius scientiae, scilicet causa efficiens movens, et causa efficiens mota. Causa efficiens movens erant ipsi iuvenes qui propter nimiam prolixitatem et verborum obscuritatem libros Aristotelis logicalis non poterant intelligere. Sed causa efficiens mota dicitur fuisse Petrus Hispanus qui propter

causam praedictam amore iuvenium istum tractatum ex dictis Philosophi et
 aliquorum aliorum compendiose compilavit. Et ergo iste liber solet vocari
 235 *Summulae Petri Hispani*, quia per modum summae hic multa sub brevitate ex
 dictis aliorum compendiose sunt compilata et congregata etc.

Item dubitatur: cui parte philosophiae haec praesens scientia supponitur?
 Patet hoc etc. Quare antea etc.

Item dubitatur de titulo, videlicet: quis sit titulus huius libri? Pro quo est
 240 notandum quod titulus libri communiter componitur ex nomine auctoris et ex
 nomine libri, et aliquando ex omnibus causis alicuius scientiae seu ex generi-
 bus causarum. Et sic titulus huius libri potest esse iste: *Tractatus Petri Hispani*
tractans de argumentatione et de quibusdam aliis propter habere argumentationem,
amore iuvenium, ex dictis aliorum compilatus, ut ex ipso iuvenes modum acquirant
 245 *arguendi, et in aliis scientiis verum a falso <discernendi>*. Ex hiis iam dictis colligi
 <potest> quae sunt causae illius scientiae, et quomodo quattuor sunt. |

186r

<4. De subiecto scientiae in generali, et logicae
 et *Summularum* Petri Hispani in speciali>

<4.1. De subiecto scientiae>

250 Consequenter videndum est de subiecto scientiae huius etc. Unde subiectum
 capitur 8 modis qui patent et sunt communes:

Obiectum verna positum sub cui quid inhaeret
 Quod prius est copula proprium logicaliter infra
 Quo simul ars haeret bis sunt subiecta quaterna

255 tamen in proposito aliis acceptionibus praetermissis debet capi ultimo modo,
 scilicet pro isto propter quod plures habitus scientifici dicuntur una scientia,
 scilicet pro subiecto attributionis alicuius scientiae, quod idem est cum causa
 materiali alicuius scientiae.

Pro quo ulterius notandum quod subiectum attributionis scientiae dicitur
 260 terminus comunissimus in aliqua scientia consideratus, primo notus in ea, non
 excedens metas seu modum considerandi illius scientiae, verificabilis de omni-
 bus principaliter in illa scientia consideratis, in ordine ad <quem> minus prin-
 cipaliter considerata habent ordinem et habitudinem seu reductionem, quia
 sunt partes vel proprietates, vel superiora, vel inferiora, vel pars partium, vel
 265 pars proprietatum ad illud subiectum, vel tamquam oppositum(?) alicuius pra-
 edictorum. Condiciones illius definitionis patent etc.

242 Hispani] tractatus(?) add. sed exp. 245 <discernendi>] discernendo 246 <potest>]
 potest quomodo et 246 sunt] quattuor add. sed exp. 250 scientiae huius etc.] supr.
 255–256 ultimo modo scilicet] rep. sed unum exp. 262 <quem>] quam

Item notandum quod secundum aliquos duplex ponitur subiectum attributionis, scilicet primum et secundarium seu propinquum et remotum. Subiectum primum et propinquum dicitur terminus comunissimus in aliqua scientia consideratus etc., ut dictum est. Sed subiectum secundarium seu remotum dicitur esse res significata per subiectum primum. Sed quitquid sit de hoc, tunc in proposito solum dicendum est de subiecto primario quod est terminus comunissimus etc.

<4.2. De subiecto logicae>

275 Postquam visum est in generali de subiecto, consequenter videndum quid sit subiectum in <tota> logica. Et respondetur iuxta communem modum quod argumentatio sit subiectum in tota logica, quia est terminus comunissimus in scientia logicali consideratus, non excedens limites illius scientiae etc., et sic de aliis. Sed quia omne subiectum debet esse definibile, sic ergo definitur
 280 argumentatio: est ratio dubiae rei faciens fidem. Et intelligitur sic: ratio, id est processus arguitivus, rei dubiae, id est conclusionis, faciens fidem, id est assensum. Sed ista non convenit cuilibet argumentationi, quia non convenit argumentationi ex impossibilibus, sic arguendo: “omnis chimaera est hircocervus; omne infinitum est chimaera; igitur omne infinitum est hircocervus”,
 285 quia impossibile non facit fidem de aliquo. Et ergo dicitur quod illa definitio non datur de qualibet argumentatione, sed solum de argumentatione probativa, quia illa semper facit fidem, et talis non est argumentatio ex impossibilibus. Et definitur sic in genere quod conveniret cuilibet <argumentationi>: “argumentatio est oratio habens antecedens et consequens adinvicem coniuncta cum
 290 nota illationis illative tenta”. Et tunc propria passio istius subiecti est esse illativum consequentis ex suo antecedente. Et haec est propria passio, quia convenit omni, soli et semper etc. Et demonstrari <potest> sic de suo subiecto, capiendo definitionem subiecti pro medio, et propriam passionem illius subiecti pro maiore extremitate, et illud subiectum pro minore extremitate arguendo in BAR-
 295 BARA sic: omnis oratio habens antecedens et consequens cum nota illationis illative tenta est illativa consequentis ex antecedente; sed omnis argumentatio est oratio habens etc.; ergo omnis argumentatio est illativa consequentis ex suo antecedente etc.

288–290 Apud Marsilium de Inghen, *Parva logicalia*, VII: *Consequentiae*, 1 (ed. Viennae 1516, f. 184r), haec est definitio consequentiae: “Consequentia est oratio, id est propositio hypothetica, habens, scilicet expresse vel implicite, antecedens et consequens, scilicet suum, et notam illationis, scilicet illative tentam et affirmativam, consequentis ex antecedente, scilicet suo, tamquam partes principales sui”; prohem. (f. 3r): “Omnis oratio habens antecedens et consequens cum nota illationis est illativa consequentis ex antecedente; sed omnis argumentatio est oratio habens etc.; igitur omnis argumentatio est illativa consequentis ex antecedente”.

270 etc.] *supr.* 271 Sed] quia *add. sed exp.* 276 <tota>] in *add.* 278–279 et sic de aliis] *mg. dex.* 288 <argumentationi>] argumentatione

Pro dictis est notandum quod argumentatio capitur aequivoce prout est
 300 subiectum totius logicae et prout est subiectum libri *Priorum*, et prout est
 subiectum libri *Topicorum*.

Pro quo notandum quod ly “argumentatio” capitur tripliciter. Uno modo
 solummodo pro argumentatione probativa alicuius conclusionis, scilicet pro
 consequentia cuius antecedens probat suum consequens. Et isto modo capitur
 305 in tractatu *De locis*, quando dicitur: “argumentatio est ratio dubiae rei faciens
 fidem”, ut supra dictum est, et sic capiendum est subiectum libri *Topicorum*. Se-
 cundo modo capitur ly “argumentatio” prout est idem quod consequentia bona
 et illativa, sive antecedens probat suum consequens, sive non. Isto modo ly | 186v
 “argumentatio” ponitur subiectum libri *Priorum*, sicut patebit circa tractatum
 310 quartum *De sillogismis*. Tertio capitur ly “argumentatio” generaliter pro omni
 oratione formata in modum consequentiae, sive antecedens probat vel infert
 suum consequens, sive non. Dummodo tamen denotatur inferre aliquomodo
 vel probare consequens, non curando an talis illatio sit sillogistica, retorica,
 persuasiva, dialectica vel demonstrativa. Et isto modo capiendum argumen-
 315 tationem, quaelibet argumentatio sophistica, sive sit consequentia bona, sive non,
 potest vocari argumentatio. Et sic isto tertio modo capiendum, tunc argumen-
 tatio est subiectum totius logicae etc.

Dubitatur: propter quid inventum est in scientiis subiectum attributionis?
 Respondetur quod hoc est ideo ut ipsa scientia quae veraciter est valde mul-
 320 tiplicata(?), habeat aliquam rationem, in ordine ad quam ipsa potest dici una
 scientia, ergo etc.

<4.3. De subiecto *Summularum* Petri Hispani>

Consequenter videndum est quid sit subiectum scientiae *Tractatum Petri His-*
pani. Et communiter dicitur quod argumentatio dialectica. Sed tamen hoc qu-
 325 ibusdam non placet, et rationes habent pro se istas: quia argumentatio excedit
 metas scientiae huius tractatus, quia verificatur de argumentatione demons-
 trativa et argumentatione sophistica, et argumentatione obligatoria, de quibus
 in isto tractatu non considerat. Item, scientia huius tractatus non est nisi pars
 logicae, modo idem non est subiectum totius scientiae et suae partis.

330 Sed tunc diceret aliquis: quid ergo est subiectum scientiae huius tractatus?
 Dicitur — probabiliter solum — quod si “A” imponitur ad significandum tan-
 tum quantum hoc complexum “enuntiatio vel praedicabile, vel praedicamen-
 tum, vel argumentatio illativa, vel arguementatio dialectica”, quod tunc ly “A”
 esset subiectum huius scientiae istius tractatus, quia ly “A” esset tunc terminus

305–306 Apud Petrum Hispanum tractatu *De locis* haec est definitio argumenti, et argumen-
 tationem definit isto modo: “est argumenti per orationem explicatio, idest oratio explicans
 argumentum”. Cf. Petrus Hispanus, *Summulae logicales* V, 2 (ed. de Rijk, p. 55, vv. 17–24).

304 suum] *supr.* 308 ly] *rep.* 310 quartum] *supr.* 325–326 metas] huius *add. sed exp.*

335 comunissimus in ista scientia consideratus etc., ut praedictum est. Sed tamen
 communiter tenetur quod argumentatio sit subiectum *Tractatum Petri Hispani*.
 Quamvis <aliqui> videntur assignare sillogismum, primum tamen videtur
 convenientius et verius etc.

340 Sed tunc magis accedendo ad propositum quaeritur: quid sit subiectum primi
 tractatus? Et respondetur quod enuntiatio. Et enuntiatio est oratio in qua est
 verum vel falsum. Et propria passio eius est verum vel falsum etc. Sequitur etc.

Item nota: illi termini: “genus scibile”, “causa materialis scientiae”, “subiectum
 scientificum”, “subiectum attributionis” idem valent et pro eodem supponunt.

345 Notandum quod de subiecto logicae sunt multae viae. Aliqui dicunt quod
 subiectum logicae sit ens rationis contractum ad ly “logicum”, ut ens rationis
 logicum. Et hoc dicit Avicenna. Alii dicunt quod sit processus ratiocinativus
 et hoc idem valet quod argumentatio. Alii dicunt quod intentio secunda. Sed
 Commentator dicit quod subiectum totius logicae est instrumentum definiendi,
 dividendi et arguendi. Sed quidquid sit de illis opinionibus, dicendum est ad
 350 praesens quod argumentatio est subiectum, et illa est communis via.

Nota: dicere aliquid esse subiectum alicuius scientiae est tantum dicere quid
 est iste terminus qui significat illud vel illa de quo vel de quibus tractat illa
 scientia.

<5. Executio primi tractatus (incompleta)>

355 | “Dialectica...”. Notandum primo quod iste terminus “dialectica” aliquando 187r
 capitur adiective, et tunc “dialecticus, -ca, -cum” est idem quod “logicalis” seu
 “ad dialecticam pertinens”. Secundo modo capitur substantive, et hoc iterum
 dupliciter. Uno modo pro una parte novae logicae, scilicet pro illa parte quae

344–346 Stricte apud Avicennam intentio secunda subiectum logicae videtur esse; cf. Avicenna, *In Metaphysicen* I, 2 (ed. Van Riet & Verbeke, p. 10, vv. 73–77): “Subiectum vero logicae, sicut scisti, sunt intentiones intellectae secundo, quae apponuntur intentionibus intellectis primo, secundum hoc quod per eas pervenitur de cognito ad incognitum, non inquantum ipsae sunt intellectae et habent esse intelligibile, quod esse nullo modo pendet ex materia, vel pendet ex materia, sed non corporea”. Ascriptio Avicennae opinionis dicentis ens rationis subiectum logicae esse invenitur apud Simonem de Faversham, *Glossa in Tractatus Petri Hispani* II (ed. de Rijk, p. 92): “Et dico intentionem secundam pro tanto quia genus de quo determinatur est ens rationis loycum. Nam intentio secunda est de intentione loyce, quia dicit Avicenna quod loyca est de intentionibus secundis adiunctis primis”. 348–349 Cf. Averroes, *In Isagogen*, prohem., 1 (Venetiis 1572, f. 1ra, sect. H): “Quoniam definitiones constant ex generibus et differentiis. Divisio quoque fit quidem ipsorum generum per differentias. Et ipsa etiam demonstratio ista fit, ut haec quinque praedicabilia partes propositionum eius existant”. 355 Hoc est lemma ex sententia incipiente totum *Tractatus* quod in edione L.M. de Rijk solum in apparatu occurrit. Cf. Petrus Hispanus, *Summulae logicales* I, 1 (ed. de Rijk, p. 1, v. 4 et apparatus ad hunc versum).

traditur in libro *Topicorum* et in tractatu *De locis*. Alio modo capitur commu-
 360 niter prout convertitur cum isto termino "logica". Et aliis modis dimissis, ita
 debet capi in proposito.

Secundo notandum quod Auctor describit logicam sub nomine dialecticae
 ad innuendum quod in isto tractatu non vult determinare de omni argumen-
 tatione logica, sed quod solum hic vult tradere quaedam probabilia et puerilia
 365 pro informatione iuvenum, in cuius signum in hoc tractatu nihil determinat de
 sillogismis demonstrativis seu de demonstrationibus. Unde dicunt aliqui quod
 hic descripsit(?) logicam sub nomine dialecticae propter materiam quinti(?)
 tractatus principaliter.

Item notandum quod ars dicitur recta ratio rerum agibilium (id est ars est
 370 habitus) per quam nos scimus aliquid operari operatione extrinseca et volunta-
 ria, ut est ars domificandi, ars navigandi etc. Vel ars dicitur habitus multarum
 praeceptorum rationum finem tendentium, id est ars est habitus multarum
 regularum et conclusionum in se consideratarum in unum finem tendentium,
 scilicet illas regulas et praecepta, id est conclusiones, prout sic ad alias scientias
 375 applicando. Et istud principaliter videtur debere intelligi de tribus artibus libe-
 ralibus quae constituunt trivium seu trivialibus.

Item notandum quod artium alia est liberalis, alia mechanica, ut patet etc.
 Coram(?) legitur tres primae dicuntur triviales ideo quia ab eodem communi,
 scilicet sermone suam, incipiunt considerationem, et tendunt ab illo communi
 380 in tres vias diversas, ut patet.

Item nota: quamvis scientia capitur multis modis, tamen in proposito debet
 capi generaliter, prout sic scientia est assensus firmus alicuius conclusionis
 demonstratae vel demonstrabilis per demonstraionem acquisitus, non curando
 an talis habitus sit practicus vel speculativus. Et isto modo ars et scientia bene
 385 sunt idem, immo isto modo ly "scientia" est terminus quodammodo ad ly "ars"
 superior.

Item notantum quod Auctor hic describit logicam per modum recommen-
 dationis, nam dicit quod est ars artium. Modo genetivus pluralis — secundum
 grammaticos — reflexus super suum nominativum singularem importat excel-
 390 lentiam, ut patet per Allexandrum dicentem: "additur excellens flos florum
 etc."

Item notandum quod Buridanus in suo tractatu dimittit istam particulam
 "scientia scientiarum etc."

390–391 Alexander de Villa Dei, *Doctrinale puerorum* II, 8 (ed. Reichling, p. 76, v. 1185).
 392–393 Cf. Johannes Buridanus, *Summulae* I, 1, 1 (ed. van der Lecq, p. 9, v. 1); apud hanc
 editionem, unus fons (qui ex saec. XIV/XV oritur) illam particulam "scientiam scientiarum"
 habet.

369 rerum] *supr.* 371 Vel ars] *rep. sed unum exp.* 372 praeceptorum] *supr.*

395 Sed alii dicunt quod in proposito ly “scientia” debet capi prout convertitur
 cum isto termino “ars”, et quod Auctor non addidit illam particulam alia de
 causa nisi ad maiorem recommendationem logicae exprimendam. Alii dicunt
 quod ly “scientia scientiarum” ponitur expositive, ut sit sensus: logica est ars
 artium, id est scientia scientiarum. Aliter dicitur quod “ars artium” ponitur
 400 propter logicam utentem, et dicitur “scientia scientiarum” propter logicam
 docentem.

<6. Variæ notæ>

Nota: significare est potentiae cognitivæ aliquid vel aliqua aliqualiter ipsam
 potentiam cognitivam instrumentaliter, formaliter et <virtualiter> immutando
 repraesentare etc. Dicitur: “formaliter” ad excludendum illa quæ repraesentant
 405 potentiae aliquid vel aliqua discursive et mediate etc. Secundo modo significare
 describitur sicut dictum est, ultra addendo istam particulam: “aliud vel alia, vel
 aliter, vel tamquam aliud, vel alia a se et a suo simili”.

Item nota quod sicut significare capitur dupliciter, ita conformiter dicitur
 de ly “significativum”. Uno modo significativum est quod est aptum natum
 410 significare †. Primo modo capiendo significativum †.

| Cessante causa cessat et effectus. Verum est de isto effectu <quem> ista 187v
 causa inducit et conservat, ut Sol lucet in aere, et non intelligitur de causa quæ
 tantum inducit et non conservat, ut ignis calorem in aere, vel gladius est causa
 vulneris inducens tantum. Et sic verum est in causa proxima et immediata.

415 Item, manente causa manet effectus. Verum est, cum manet in eadem pro-
 portione ad patiens.

Item, quidquid est causa causæ est causa causati. Verum est in causis per
 se et efficientibus, et de naturalibus causis est verum, non voluntariis. Si enim
 420 faber est causa cutelli, et cutellus accisionis, non sequitur quod faber sit causa
 accisionis.

Item, unius causæ unus est effectus. Verum est, principalis. Sed secundariæ
 possunt esse plures.

Edidit Maciej STANEK

396 dicunt] quod ponitur ars propter logicam practicam *add. sed exp.* 389 artium] *supr.*
 403 formaliter] *rep. sed unum exp.* 403 <virtualiter>] *vitaliter* 404 Dicitur] *instrumentali-*
ter add. sed exp. 411 <quem>] *quam*

<NICOLAUS TEMPELFELD DE BREGA>

<CONCEPTUS PRINCIPII IN *TRACTATUM* PETRI HISPANI>

1 | Jesus Christus Mariae... Jesus Christus Mariae filius in saecula benedictus, 183r
amen... Natus in saecula Jesus Christus...

Nota: secundum Marsilium logica describitur sic: “est scientia docens definire, dividere, et arguere, et generaliter verum a falso per rationes discernere”.

5 Unde nota: duplex est logica, videlicet naturalis et acquisita. Naturalis est animae potentia qua ipsa ex magis notis apta est minus nota cognoscere, et talis non est scientia. Et illa definitio datur de logica acquisita. Et logica acquisita est adhuc duplex: quaedam est docens, quaedam utens. Vel sic: quaedam est usualis, alia doctrinalis. Logica usualis est habitus acquisitus ex frequenter arguere
10 vel respondere, promptificans ad audiendum ipsum animum. Et talis iterum non est scientia. Sed logica docens est scientia docens ex quibus et ex qualibus debet fieri argumentatio. Et talis hic definitur.

Item nota quod logica docens adhuc est duplex: totalis et partialis. Totalis est duplex: totalis simplex et totalis respective. Totalis simplex est habitus aggregatus ex noticiis omnium conclusionum demonstratarum vel demonstra-
15 bilium attributionem habentium ad argumentationem. Sed totalis respective est logica habens partes, existens tamen pars alterius. Et sic nova logica dicitur totalis respective. Sed partialis est duplex: partialis simpliciter et partialis respective. Partialis simpliciter est habitus unius conclusionis simplicis logicalis.
20 Sed partialis respective est eadem sicut totalis respective, quia habet partes et est pars alterius.

Nota: aliqui glossant praedictam definitionem sic, videlicet quod debet intelligi de logica acquisita docenti totali simpliciter. Aliter dicitur quod in definitione “et” capitur pro “vel”, ut sic logica totalis simpliciter est scientia docens
25 definire, dividere vel per rationem verum a falso discernere, et sic convenit cuilibet logicae docenti.

Item nota quod Isidorus describit sic: “logica est scientia ad discernendum causas rerum (id est terminorum vel propositionum) adinventum”. Et intelligitur sic: logica est scientia inventa ad discernendum causas definitive, divisive, pro-
30 bative vel illative rerum, id est terminorum vel propositionum, et sic convertitur cum prima definitione.

3–4 Marsilius de Inghen, *In Isagogen*, 1, 5 (ed. Wojtczak, p. 11, vv. 126–127). 27–28 Cf. Isidorus Hispalesnis, *Etymologiae* II, 22, 1 (PL 82, col. 140A).

3 Nota secundum Marsilium logica describitur] *rep.* 4 rationes] definire *add. sed exp.* 28 id est terminorum vel propositionum] *supr.*

Item nota quod Boethius ponit definitiones logicae tales. Prima est ista: “logica est definiendi, dividendi et colligendi scientia”, id est scientia docens definire, dividere et colligere. Item, alia descriptio logicae ipsius Boethii: “logica est scientia veri falsique indagatrix”. Alii ponunt alias descriptiones logicae: est scientia docens ratiocinari. Item, alia definitio logicae secundum communem modum definiendi scientiarum, et est talis: logica est scientia principaliter considerans de argumentatione vel de aliquo de per se pertinente ad ipsam, prout huiusmodi. Dicitur “considerans principaliter” ad excludendum scientias quae minus principaliter considerant. Dicitur “vel de per se” sicut vetus logica.

Item nota: isto modo potest etiam definiri quaelibet scientia; dummodo sciatur eius subiectum.

| “Logica docet regulas rectificantes omnes rationes in qualibet scientia”. 183v
Haec Wilhelmus Ockam in prologo suae *Logicae*.

Nota: quattuor sunt causae ad sensum communem et consuetum, scilicet tantum quattuor sunt termini etc.

Mu. canit

<Ar.> numerat

Ge. ponderat

Astr. docet astra

Gra. loquitur

Dya. vera refert

Re. verba colorat(?)

Nota: partes philosophiae, prout communiter utuntur isto nomine “philosophia”, capitur large pro congerie septem artium liberalium. Et partium philosophiae principales sunt: metaphysica, naturalis philosophia, et moralis

34–35 Cf. Ps.-Boethius, *De disciplina scholarium*, 1 (PL 64, col. 1226A): “Scientiae, inquam, quam veri falsique novimus indagatricem, solamque scientiam scientiarum titulo subtilitatis obstipantem subjecta”. 43 Non inv. Ockham in prologo *Logicae* suae, aliqua verba de utilitate logicae dedit, sed sine mentione de regulis rectificantibus. Cf. Guillelmus Ockham, *Summa logicae*, epistola prohemialis (ed. Boehner, Gál, & Brown, p. 6, vv. 9–17): “Logica enim est omnium artium aptissimum instrumentum, sine qua nulla scientia perfecte sciri potest, quae non more materialium instrumentorum usu crebro consumitur, sed per cuiuslibet alterius scientiae studiosum exercitium continuum recipit incrementum. Sicut enim mechanicus sui instrumenti perfecta carens notitia utendo eodem recipit plenioram, sic in solidis logicae principiis eruditus dum aliis scientiis operam impendit sollicitate simul istius artis maiorem acquirit peritiam. Unde illud vulgare «ars logica labilis ars est» in solis sapientiale studium negligentibus locum reputo obtinere”.

42 subiectum] *post hunc verbum usque ad 8. versum f. 183v, aliqua quaestio ad textum “De generatione et corruptione” spectans scripta est, sic incipiens: et sic finaliter Philosophus posuit illam quaestionem: utrum aliquid corruptum idem in numero reverti sit possibile? Post hanc quaestionem initium aliquae quaestionis: Utrum verbum potest...*

- philosophia. Et ly “philosophia” sic large captum dividitur in adminiculativam et principalem, sicut ponit Marsilius <quaestionibus> abbreviatis super *Physicorum*. Philosophia principalis continet metaphysicam, naturalem philosophiam et moralem. Sed adminiculativa continet sub se septem artes liberales. Etiam philosophia adminiculativa dividitur in trivium et quadrivium. Et trivium continet grammaticam, logicam et rethoricam, quod aggregatum dicitur philosophia sermocinalis, quia est de sermone. Et dicitur rationalis, quia est de terminis quae sunt entia rationis. Hinc est quod quaelibet scientia considerans terminos per signa secundae intentionis dicitur scientia rationis. Et sic cum(?) quaeritur cui <parti> philosophiae subordinatur scientia *Tractatum*, est tantum quaerere cuius partis philosophiae sit pars, et bene respondetur quod subordinatur philosophiae sermocinali vel rationali, id est est pars philosophiae sermocinalis vel rationalis.
- 70 Si bene vis scire librum, prius ista require utilitas, titulus, intentio, parsque sophiae, quattuor et causas rem totam perficientes.

Edidit Maciej STANEK

57–60 Cf. Marsilius de Inghen, *Abbreviata “Physicorum”* I, prohem., n. 1 (Venetiis 1521, f. 2ra): “Quantum ad primum est advertendum quod philosophiam accipiendo pro universali scientia, philosophia sic dividi consuevit in principalem et adminiculativam. Adminiculativa in septem liberalibus artibus tradita est. Quae ideo adminiculativa dicitur, quia ad principales principalis philosophiae partes dividi solet in philosophiam primam, sapientiam seu metaphysicam, naturalem philosophiam, ac moralem”.

58 <quaestionibus>] quaestionis 61 Etiam] *supr. aliquam partim illegibilem glossam, sic incipientem: similiter quia ars(?)...* 65 cum] *scr. tunc sed exp. et illum verbum cum supr.* 66 <parti>] parte 66 subordinatur] *tunc add. sed exp.*

